

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Параскева Манчева, д.м.н.,

Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“, Варна

Относно: дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“ по научна специалност 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ в Институт за изследване на общества и знанието, БАН

Автор на дисертационен труд: Доц. д-р Божидар Сашков Ивков

Тема на дисертационния труд: „Социология на инвалидността. Исторически корени, обект, предмет и структура на самостоятелната социологическа дисциплина“

Основание за представяне на рецензията е участие в научното жури за защита на дисертационния труд съгласно Заповед № РД-09-272/04.04.2019 г. на Проф. д.ф.н. Веселин Петров, Директор на ИИОЗ, БАН.

1. Кратки сведения за професионалното развитие на доц. д-р Божидар Ивков

Божидар Ивков е роден на 18.07.1956 г. Завършил е социология в СУ „Св. Кл. Охридски“ през 1983 г. Работил е като заводски социолог. В периода 1992-1998 г. е председател на Съюза на инвалидите в България. Академичната му кариера бележи плавен ръст с начало от 2004 г., когато започва в ИС при БАН като специалист, а по-късно (2008) е ст.н.ст. II ст. в същата структура. През декември 2004 г. защитава докторска дисертация на тема „Инвалидност и социални бариери (житейски статус и социални бариери пред инвалидите)“, а по-късно заема академичната длъжност „доцент“ (2008). Преподавателският му опит включва лекционен курс във Великотърновски университет „Св.Св. Кирил и Методий“ – дисциплина „Социална работа с лица с увреждания“ с хорариум от 30 часа в магистърската програма „Социални дейности“. Научните интереси на доц. д-р Б. Ивков са свързани със социологията на инвалидността, социологията на медицината, социологията на социалната политика, философията на медицината, етика, медицинската антропология, невросоциологията, семиотиката.

Автор е на монографиите „Социален контекст на видимата инвалидност (2010, изд. „Омда“) и „Модели и концепции за инвалидността“ (2006, изд. „Славена“), 3 колективни монографии, 7 самостоятелни книги, седем учебника (от които 2 самостоятелни), 11 студии, 6 статии в сборници, 23 статии и доклади, публикувани в списания и 30 доклади, публикувани в сборници от конференции. Доц. Б. Ивков членува в Съюза на учените в България, Българската социологическа асоциация и организацията на пациентите с ревматологични заболявания. Има богата експертна, проектна, вкл. и преводна дейност, както и редакция и съставителство. Владее отлично руски и полски езици, ползва английски език.

2. Актуалност и обща характеристика на дисертационния труд

Проблемите на хората с инвалидност са широко обсъждана тема в публичното пространство, особено по отношение на бариерите, които възпрепятстват реализацията на тези права. Оскъдните проучвания по проблема в научната литература са подтикнали

доц. д-р Б. Ивков да разгледа социалния феномен „инвалидност“ посредством обобщение и анализ на съществуващото до момента познание с една новаторска по своята същност *цел*: да се обоснове правото на съществуване на социология на инвалидността като самостоятелна социологическа дисциплина, а не като поддисциплина на социология на медицината.

Съвсем коректно като *първа задача* в изпълнение на тази цел, доц. д-р Ивков поставя обосновката на обекта и предмета на проучването на социологията на инвалидността. Изпълнението на *втората задача*, която си поставя, неизбежно предполага навлизане в морето от дефиниции на понятията „инвалидност“ и „хора с инвалидност“, както и на други сродни понятия за дисциплината, чрез които да се определят количествените измерения на явлениято инвалидност и количествените характеристики на интересуващата ни социална категория. В *третата задача* се акцентира върху анализа и обобщаването на основните теоретични социологически концепции, подходящи (и наложителни) за изследване на социалното явление „инвалидност“ и категорията „човек с инвалидност“. Последната, (*четвърта*) *задача* е насочена към идентифициране и определяне на основните цели и приложни задачи на социологията на инвалидността.

Основната *теза*, която дисертантът защитава е, че инвалидността, като сложен социален феномен и социалната категория „хора с инвалидност“, трябва да представляват и са обект и предмет на самостоятелна научна социологическа дисциплина. Като *предмет* на изследването е определена структурата на социология на инвалидността, както и нейния методологически, методически и понятиен арсенал, чрез който се изучава инвалидността и социалните проблеми на лицата, попадащи в социалната категория „лица с инвалидност“. За *обект* на изследване, в своя дисертационен труд, доц. д-р Ивков поставя социологията на инвалидността като относително самостоятелна научна социологическа дисциплина.

Дисертационният труд е в обем от 362 страници, организиран в 4 глави с увод. Всяка глава завършва с изводи, в които се излагат кратки обобщения и заключения от анализа. В *глава първа* – „Кратка история на инвалидността и отношението на обществото към хората с инвалидност“, е разгледана накратко историята на инвалидността и отношението на обществото към хората с инвалидност. В края на тази глава са направени няколко важни извода от наличните археологични данни: в първобитните култури и общности са живеели хора с инвалидност; те са участвали в социалния живот на тези култури; сред учените няма съгласие, какво е било отношението към тези хора и каква роля са играели в живота на общността. Издигната е тезата, че със зараждането на частната собственост и разделението на труда се пораждат и процесите на стигматизация и сепарация на хората с инвалидност, независимо че в много общества са полагани известни грижи за тях.

В *глава втора*, озаглавена „Социология на инвалидността. Предмет и обект на изследване“ се разглеждат предмета и обекта на изследване на социология на инвалидността. Направено е ясно разграничение между социология на инвалидността, като самостоятелна научна социологическа дисциплина и disability studies като научен тренд, научна област на изследване на инвалидността, в рамките на която си дават среща множество научни дисциплини, изследващи сложния социален феномен „инвалидност“. Обектът на изследване на социологията на инвалидността е определен и декомпозиран по следния начин: социалната категория „лица с инвалидност“, вътрекатегориалните и междукатегориалните взаимовръзки и отношения, както и отношенията на представителите на тази социална категория с институциите, отговарящи за реализацията на техните права; инвалидността сама по себе си, разглеждана като биосоциален конструкт; публичните, социалните и здравните политики в сферата на инвалидността, както и всички останали, пряко свързани с инвалидността проблеми

области и фактори – законодателство, икономически, политически и др.. Акцентирано е върху мнението, че „в социология на инвалидността феноменът „инвалидност“ и социалната категория „хора с инвалидност“ би трябвало да се разглеждат, изучават и анализират преди всичко като социомедицински и/или биосоциален конструктор. Акцентът се поставя върху социалното, без да се изключват биологичната и психологичната компоненти на инвалидността“. Като изследва инвалидността и свързаните с нея хронични болести и здраве, социологията на инвалидността изследва и изучава преди всичко свойствата, връзките, механизмите на социално действие и взаимодействие, социалните институти, групи и категории, социалните статус и роли, ценностите, нормите, санкциите, които възникват и съществуват, както вътре в сферата на инвалидността, така и свързаните с нея.

В *глава трета* „Постигания и дефицити в социалната теория, свързана с инвалидността и хората с инвалидност“ са проблематизирани такива фундаментални за социология на инвалидността въпроси, като: дефиниране на основните понятията „инвалидност“ и увреждане, както и други основни за дисциплината понятия, по които не винаги има единодушие сред изследователите; смисловите пространства и моделите на инвалидността; класификациите на инвалидността. На основата на приетата „философия“, че увреждането е медико-клиничен проблем, а инвалидността е социално конструираният отговор на обществото към увреждането, са възприети определени концептуални предпоставки за последващия анализ, които са свързани с различията между термините „увреждане“ и „инвалидност“. Направена е важната констатация, че представянето на социалния модел много ясно разкрива предмета на социологията, в частност и на социология на инвалидността, като наука: от една страна за социалните взаимоотношения и взаимодействия между социалните актьори в обществото (индивиди, групи, общности и категории), а от друга страна между тези социални актьори и съществуващите в обществото институции. Подчертано е, че в рамките на холистичния модел на инвалидността, се приписва много голямо значение и на холистичния подход и към рехабилитацията. Тук се придава значение на комплексната рехабилитация на хората с инвалидност, разбирана като система, изградена от няколко подсистеми: медицинска, психологическа, професионална и социална. Представена е цялостна класификация на инвалидността и накратко е анализирана връзката между различите видове инвалидност и прилагането на различни социологически теории за изследването ѝ.

В *глава четвърта* „Съвременни теории и концепции за инвалидността и хората с инвалидност“ са разгледани аналитично основни теоретични подходи за изследване на сложния феномен „инвалидност“ и социалната категория „лица с инвалидност“. Оказва се, че в България, по време на целия преход, формулирането на политики в сферата на инвалидността, е съпроводено „със специфични характеристики на начина, по който се формулират и „решават“ различни проблеми - целенасочено поддържане на незнание и отказ от идентифициране на проблемите; стигматизиране и етикетизиране; противопоставяне на социални субкатегории лица с инвалидност и засилване на конфликтите; лансиране в публичното пространство на полуистини и митове; социален пинг-понг и прехвърляне на отговорности; копи-пейст политики. Накрая в дисертационния труд е направено *общо заключение*, в което в най-общ план са изложени основните резултати от изследователските търсения на дисертанта.

За разработването на дисертационния труд са проучени голям брой *литературни източници* – монографии и статии 428 (от тях 93 са кирилица и 335 на латиница), 10 електронни ресурси/адреси и 5 използвани и цитирани данни от емпирични социологически изследвания. Богатството на изследвания информационен материал е

сериозно доказателство за задълбочеността на доц. д-р Божидар Ивков при проучването на проблематиката на инвалидността и на хората с инвалидност.

3. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата

Проучването има подчертан иновативен характер по своята постановка и се отличава с несъмнени приноси. Една част от тях имат теоретически характер, а другата част са науко-приложни. Приемам за *теоретични* следните приноси:

- за първи път у нас се предлага съвременна дефиниция на „Социология на инвалидността“ като самостоятелна социологическа дисциплина;
- обосновано е правото на самостоятелно съществуване на социологическата дисциплина „социология на инвалидността“ като относително самостоятелна научна дисциплина;
- определени са обекта и предмета на социология на инвалидността. Разкрита е сложността на социалния феномен „инвалидност“;
- създадена е цялостна система от медико-социални класификации на видовете инвалидност, подпомагаща изследователите при идентификация на различни проблемни области и конкретни социални проблеми в сферата на инвалидността, а също и идентификацията на различни социални бариери пред отделни субкатегории лица с инвалидност;
- разкрити са разграничителните линии между социология на инвалидността и социология на медицината, като самостоятелни научна социологически дисциплини;
- приложен е оригинален концептуален подход, обединяващ основополагащите страни на избрани модели на инвалидността и на съвременни теории и концепции за инвалидността и хората с инвалидност, осигуряващ теоретико-методологично единство на анализа;
- създадена е дефиниция на социология на инвалидността като самостоятелна научна социологическа дисциплина, каквато досега не е формулирана в българската социологическа литература.

Науко-приложни приноси:

- теоретичните постановки за развитието на социологическата дисциплина „Социология на инвалидността“ дават солидна база за развитието на научните изследвания в областта на инвалидността и предлагането на решения за съществуващите проблеми;
- комплексното разглеждане на проблемите на инвалидността, е подходящ материал и за обучението на бъдещите специалисти в областта на „Социология на инвалидността“;
- представените подходи за изучаване и оценка на инвалидността като се има предвид сложността на инвалидността като социален феномен, имплицитно съдържащ в себе си разнообразна и често пъти тежка икономическа проблематика и противоречия, са основа за изучаването и прогнозирането на влиянието на инвалидността върху развитието на обществото и обратното.

Дисертационният труд допринася не само за по-нататъшното теоретично разгръщане на проучването на социалното явление „инвалидност“, но с конкретните методически решения пряко подпомага научното познание за продължаващи изследвания в тази посока. В дисертацията идеите и постановките на другите автори са ползвани коректно, с необходимото ползване на съответните места на техните публикации. Очертаните приноси имат оригинален характер и са лично дело на автора.

Авторефератът отразява пълно и точно съдържанието на дисертационния труд, като представя най-съществените резултати, обобщения, изводи и приноси на проучването. В стегнат вид 49-те страници на автореферата дават ясна представа за основните

постижения и научни приноси на дисертационния труд, които изцяло приемам с адмирации към доц. д-р Б. Ивков за уменията му да изложи компресирано един толкова обемен, всеобхватен и съдържателен дисертационен труд.

4. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература.

Във връзка с дисертационния труд дисертантът доц. д-р Божидар Ивков прилага монографиите: „Здраве и качество на живот, свързано със здравето“ (2017, Б. Ивков и колектив); „Социология на инвалидността. Избрани преводи и статии от личния блог“ (2014, Б. Ивков); „Социален контекст на видимата инвалидност“ (2011, Б. Ивков). Свързани с темата на дисертацията са две самостоятелни студии на български език: „Система за оценка на професионалната пригодност на хората с увреждания“ (2011), „Отношение към „другостта“ (2010) и една в съавторство – „Health-Related Quality of Life. Methodology and Research Methods. (A synopsis study)“ (2017). Статии и доклади, идейно свързани с проблематиката, разглеждана в дисертационния труд са общо 6, публикувани на български език в издания на БАН, списание „Социална медицина“, „Политически хоризонти“ и др.

Доц. д-р Б. Ивков има необходимия брой цитирания по темите на изследванията за инвалидността, изискуеми съгласно минималните национални изисквания, като преобладаващата част от тях са в монографии, студии и статии и 17 са в дисертации. Посочените публикации и цитиранията са ярка демонстрация на факта, че резултатите от дисертационния труд са намерили място в социологическата литература по предмета на изследване в него.

5. Критични бележки по представения дисертационен труд, включително и по литературната осведоменост на кандидата

Нямам критични бележки към представения за оценка дисертационен труд. Считам, че литературната осведоменост на дисертанта е изчерпателна и обхващаща в пълнота постиженията на научното познание по темата към днешна дата, което е видно от богатата библиография на труда.

6. Лични впечатления на рецензента за кандидата и други данни, непосочени в предходните точки;

Личните ми впечатления за доц. д-р Божидар Ивков са задочни и са свързани с прочита ми на негови статии и книги. Подчертавам факта, че нямаме общи публикации и аз не съм съавтор с дисертанта, нито в миналото, нито в настоящето.

7. Заключение

Представеният дисертационен труд „Социология на инвалидността. Исторически корени, обект, предмет и структура на самостоятелната социологическа дисциплина“ се отличава с изключителна актуалност, оригиналност и прецизност. Изведените теоретични и научно-приложни приноси заслужено биха намерили място в бъдещи изследвания не само в социологията, но и в областта на общественото здравеопазване. Обоснованото право на съществуване на социологията на инвалидността като самостоятелна социологическа дисциплина, а не като поддисциплина на социология на медицината, е оригинален научен принос и има потенциала да обогати и издигне на едно по-високо качествено и практически приложимо ниво преподаването в тази посока.

Доц. д-р Божидар Ивков напълно покрива изискванията по групи показатели за придобиването на научната степен „доктор на науките“, видно от приложените научните трудове, монографии, книги и документи, удостоверяващи научната, научно-приложната и педагогическа му дейност.

Оценката ми за дисертационния труд **„Социология на инвалидността. Исторически корени, обект, предмет и структура на самостоятелната социологическа дисциплина“** на доц. д-р Божидар Сашков Ивков от Института за изследване на обществата и знанието при БАН по направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ е **„положителна“**.

Предлагам на научното жури да присъди на доц. д-р Божидар Ивков научната степен „доктор на науките“ (доктор на социологическите науки).

24.04.2019 г.

Рецензент:
Доц. д-р Параскева Манчева, д.м.н.

